

ડો.પી.સી.ચાવડા
શારિરીક શિક્ષણ વિભાગ
ભવન્સ શેઠ.આર.એ.એ.સી

લોકશાહી અને સંસ્કૃતિ

પ્રાસ્તાવિક:- લોકશાહી એટલે લોકોને સાર્વભૌમિક રીતે ઉન્મુક્ત જીવન જીવવાની શૈલી. જેમાં વિહરવા અને વિચરવાની બે પાંખોથી લોકો સ્વતંત્ર ઉડાન ભરી શકે છે. વસુંધરા પર માનવ વસવાટની સાથેજ લોકશાહીનું સિંચન થયેલું કહેવાય છે. લોકશાહીનો સાદો અર્થ કરીએ તો લોક + શાહી. શાહી એટલે ભવ્ય. જેમાં બાદશાહ, પાદશાહ અને શહેનશાહ શાહી રીતે જીવતાતા. એવી શાહી રીતે જીવવાની શૈલી એટલે લોકશાહી. લોકશાહીમાં વાણી, વિચાર લેખન, કળા, સાહિત્ય કે સંગીતને કોઈ બંધનરૂપી સિમાડા હોતા નથી. લોકશાહીનો વિચારજ લોકોની સર્વ પ્રકારની અભિવ્યક્તિને ઉજાગર કરવાનો છે. લોકશાહીના પગરણની સાથેજ લોકશાહીની ધરોહરને મજબૂત બનાવવા સંસ્કૃતિરૂપી વેલ લોકશાહીને ચોગરદમ વીટળાઈને લોકશાહીને વધુ વિકસિત બનાવે છે. તેથીજ તો કોઈ સંસ્કૃતિને લોકશાહીની પરબ કહે છે. કોઈ તેને લોકશાહીની દીવાદાંડી કહે છે. તો કોઈ સંસ્કૃતિને લોકશાહીનું રાષ્ટ્રીય ધરણું કહે છે. આમ સંસ્કૃતિના સુભગ સમન્વયથી લોકશાહીની વિરાસત સોળેકળાએ દીપી ઉઠે છે.

પૌરાણિક સમય:- પૌરાણિક સમયમાં ભારતની ભાષા સંસ્કૃત હતી. રાણી શકુંતલા અને રાજા દુષ્યંતના પુત્ર 'ભરત' ના નામ ઉપરથી આપણા દેશનું નામ ભારત પડ્યું. આવી સંસ્કૃતિ અને લોકશાહીની ઉચ્ચ કોટિની વિભાવના એ ભારત ભૂમિને આભારી છે. મહર્ષિ વાલ્મીકી અને મહર્ષિ વ્યાસે રામાયણ અને મહાભારતમાં ભારતમાતાના ચર્તુભૂજ સ્વરૂપનાં દર્શન કરાવવા પાછળનો રાષ્ટ્રીય એકતાનો ઋષિનો આદર્શ એ આપણી પ્રાચીન યુગથી પ્રસ્થાપિત રાષ્ટ્રીય એકતાનું દ્યોતક છે. તેઓએ બે મહાકાવ્યો દ્વારા ભારતીય સંસ્કૃતિની દિવ્ય અનુભૂતિનાં દર્શન કરાવ્યાં છે. આમ પૌરાણિક સમયથી જ ભારતમાં લોકશાહી અને સંસ્કૃતિનો સુરથ આપણને ધબકતો જોવા મળે છે. ભારતવર્ષમાં રામરાજ્યની વિભાવનાએ લોકશાહી અને સંસ્કૃતિને સકળતાના સર્વાચ્ચ શિખરે બિરાજમાન કરી છે. રાજાશાહી છતાં પ્રજાશાહી! પ્રજામત દ્વારા જ રાજા રાજ સિંહાસન પર આરૂઢ થાય છે. એટલે કે રાજા એ પ્રજાનો પ્રતિનિધિ માત્ર છે. કેવી

इशे आ लोकशाहीनी उदात्त भावना! आम राजानुं शासन अे सदैव प्रजासिमुज रहेतुं इतुं.भारतीय संस्कृतिनी मूण भावना अे वसुधैव कुटुम्बकम्नी छे.अेटले के आपुं विश्व मारुं कुटुम्ब छे.आ विभावना द्वाराज लोकशाहीनो नजारी (तिजारी) आपुने जणइणतो जेवा मणैछे.प्राचीन समयमां ऋषिमुनीओअे संस्कृतिने धर्मनी साथे सांकणीने प्रजा अने प्रकृतिनां तत्वोने निभाएवानो प्रयत्न कर्यो छे. जणदेव, पवनदेव, अग्निदेव, सूरजदादा,यांदामामा अने नदीमाता जेवां वगेरे प्रकृतिनां तत्वोने मानवजुवन साथे वणीने संस्कृतिनी भावनाने उदात्त अनावीने लोकोनो सांस्कृतिक वारसो वधु भव्य अनाव्योछे. ‘जुवो अने जुववा दै’ नी उत्कृष्ट भावनाअे लोकशाहीनुं तात्वदर्शिक चिंतन छे.जेना लीधे लोकशाहीने वधु प्रजजवलित करवा माटे ऋषिमुनीओअे उपनिषदीमां पण कइयुछे के आ नो (मद्दा क्तवो यन्तुं विश्वतः (अमने दरेक दिशाअेथी शुभ अने सुंदर विचारो प्राप्त थावो) आवा ऋषिमुनीओना चिंतन अने मननथी ‘त्येन त्यक्तेन (मंजुथा’ (त्यागीने भोगव) अेवा शुभ आशयनो जन्म थयो अने तेमांथी लोकोनी रहेणी करणीमां क्रान्तिकारी परिवर्तन आव्युं ने लोकशाहीना पोषकतत्वने अण मण्युं. नदी तट अने प्रकृतिनी गोदमां रहेतां दिन-प्रतिदिन मानव संस्कृति अने सभ्यतानी वधु ने वधु विकास थतो गयो अने तेमांथी अति मूल्यवान आर्युवेदनी प्राईभाव थयो. जेनी अमूल्य औषधिओअे लोकोने इजारी वर्षीनुं जुवन प्रदान कर्युछे.आम लोकोनुं जुवन निरामय रहेतां लोको हुन्नर,कला,संगीत,द्वन्द्व,प्रतिनय रमती,तरण,शिकार वगेरे आअतोमां घणी निपूणता धरावता इता.आम पौराणिक समयथी ज (भारतीय संस्कृतिना भातीगण चंदरवाथी लोकशाहीनी जशुओ प्रकाशपूजनी जेम जणुंभीरइयो छे. तेथी साथेज कहेवायू छे के प्रकृतिना प्रांगणमां संस्कृतिनुं जरणुं सदाय अविरत वहेतुं होय छे.

मध्ययुग:- मध्ययुगमां घणआजरा राजओअे लोकशाहीने मुश्केटाट आंधी दीधी इती अेम कही शकाय.कारण के राजओ सत्तासिमुज अनी सत्ताना नशामां आणोटता इता अने प्रजा पर काणो केर वर्तावता इता.राजओ भोजशोभ,भोगविलास अने अैयाशीमां जुवन वितावता इता.लोको राजशाहीथी त्राडिंमाम पोकारी गया इता.राजअे प्रजाकल्याणनां कार्यो करवाने अदले मात्र राज्यविस्तार माटे युद्धो यातुं राज्यां तेथी संस्कृतिनुं पण इनन थतुं गयुं.मध्ययुगमां रजवाडां अने सत्तनतीअे लोकशाही अने संस्कृतिनी पांजो काफी नाभी इती.नाच,गान अने संगीत मात्र दिवानजानां तेमज राज महेलातोमां मुजरानुं प्रतिक अन्यां इतां.लोको वहेम ,अंधश्रद्धा अने कुरिवाजो मां अथडाता इतां (भारतमां आ समयमां घणी

વિદેશી પ્રજાઓ આવી જેવી કે શક,હુણ,ડચ,કિરંગી અને અંગ્રેજોએ ભારતીય પ્રજાને ગુલામીની અવસ્થામાં રાખી અને પ્રજાનું શોષણ કર્યું.લોકો લૂંટ,બર્બરતા,શોષણથી તંગ આવી ગયાં હતાં.પ્રજામત પ્રબળ બનતાં અને દેશદાઝની ભાવના લોકોના દિલમાં ઉભરાતાં લોકશાહીનો ભુંગીયો દરેકના દિલમાં ગાજવા માંડ્યો.પ્રજાવત્સલ લોકનેતાઓ અને પ્રજા જુવાળથી લોકશાહીની લાલીમા ભારતના દરેક પ્રાંતમાં પ્રસરી ગઈ.

આધુનિક યુગ:-

મા ભારતી સ્વતંત્ર થતાં લોકશાહીની લહેરખી કાશ્મિરથી કન્યાકુમારી અને ગુજરાતથી પશ્ચિમબંગાળ સુધી લહેરાવવા માંડી અને ભારત વિશ્વમાં સૌથી મોટી લોકશાહીનું રાષ્ટ્ર બન્યું.ભારતની લોકશાહીનું તંત્ર લોકીથી,લોકી વડે અને લોકી દ્વારા ચાલતું તંત્ર બન્યું.જેમાં છવ્વીસ રાજ્યોની ભાતીગળ સંસ્કૃતિની 'વિવિધતામાં એકતા', 'અનેકતામાં એકરૂપતા' જેવી લોકશાહીનું કંકણ સારાય વિશ્વમાં ખનકવા માંડ્યું. 'સેવા પરમો ધર્મ' 'અહિંસા પરમો ધર્મ' 'સર્વ ધર્મ સમભાવ' નાં મૂલ્યો તેમજ ભારતીય લોકશાહીનો મુદ્દાલેખ 'સત્યમેવ જયતે' એ ભારતીય સંસ્કૃતિ અને ભારતીય લોકશાહી નાં તત્વોને નિહાળવા વિશ્વને મજબૂર બનાવ્યું.આધુનિક સમયમાં ભારતની લોકશાહી એક વટવૃક્ષ સમાન બનીને ભારતમાં વસેલી લગભગ ૩૦૦૦ જાતિઓ અને વિશ્વના તમામ ધર્મોનો સેતુ રચીને એક અજોડ લોકશાહી અને અદ્વિતીય સંસ્કૃતિની અમીટ છાપ વિશ્વ માનસમાં ઉભી કરીછે.આ અરસામાં ગાંધીજીનો વાલીપણાનો (ટ્રસ્ટ્રીશીપ) સિધ્ધાંત અને વિનોબાભાવેની ભૂદાન પ્રવૃત્તિએ લોકશાહીમાં નવું જોમ પુરૂ પાડ્યું. લોકી સ્વૈચ્છીક ભૂદાન યજ્ઞ અને શ્રમ સેવાયજ્ઞમાં જોડાયાં. લોકશાહીથી લોકોનાં વાણી,વિચાર અને વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્ય સ્વતંત્ર બનતાં લોકીએ તેમજ ભારતે અનેક ક્ષેત્રોએ સફળતાનાં શિખરો સર કર્યાં.નૃત્ય,સંગીત, લેખન,કળા,હુન્નર વગેરેમાં ભારતીય અસ્મિતાનું પ્રતિબિંબ ઝળુંબવા લાગ્યું અને સંસ્કૃતિએ માણસને વ્યક્તિ વિકાસવાદી ન રહેતાં સમૂહ વિકાસવાદી બનાવ્યો.

ઉપસંહાર:-

ભારતીય સંસ્કૃતિ ધર્મ,અર્થ,કામ અને મોક્ષના પાયા પર રચાયેલી છે.આ સંસ્કૃતિએ ભગવાન શિવ દ્વારા લોકોને દિવસમાં કેટલી વાર ખાવું અને ન્હાવુંનો ભગવદ્ સંદેશ આપેલ છે.હનુમાનજી દ્વારા હવામાં ઉડ્યાન અને ભગવાન રામ દ્વારા સમુદ્ર પર પ્રથમ સેતું બાંધવાનું શ્રેય ભારતીય સંસ્કૃતિને આભારી છે. ભારતીય સંસ્કૃતિએ ચાર વેદ, અઠાર પુરાણ,ખટશાસ્ત્રો નો જ્ઞાનનો ખજાનો વિશ્વ ચરણે ભેટ ધર્યો છે.શૂન્યની

શોધ અને ભગવાન કૃષ્ણનું સુદર્શન ચક્ર એટલે કે ચક્રની શોધ એ ભારતભૂમીને આભારી છે.વર્તમાન સમયમાં પંડિત જવાહરલાલ નહેરુએ પંચશીલના સિધ્ધાંત દ્વારા વિશ્વને લોકશાહીની આગવી સૂઝનો પરિચય કરાવ્યો છે.આમ સદૈવ ભારતીય સંસ્કૃતિ અને લોકશાહી કલ્યાણ અને માનવતાની ભાવનાને વરેલી છે. તેથીજ ઉચ્ચ આદર્શ અને કલ્યાણના પાયા પર રચાયેલી લોકશાહી અને સંસ્કૃતિની ઇમારત આજે પણ અડીખમ ઉભી છે.આમ કહી શકાય કે લોકશાહી એ લોકોની મૌલીકતાની અભિવ્યક્તિ છે.જ્યારે સંસ્કૃતિ એ લોકોની રહેણી કરણીનું સરવૈયું છે.